

Alexander Gottlieb Baumgarten (1714. – 1762.) njemački je filozof na kojeg su velik utjecaj ostvarili Christian Wolff (s kojim je studirao) i Gottfried Wilhelm Leibniz. U Baumgartenovoj doktorskoj disertaciji *Meditationes philosophicae* prvi put se spominje pojam estetika, a također je bio prvi koji je pitanju ljepote pristupio sistematski. Definira estetiku kao znanost o spoznaji osjetilnog, a ljepotu kao savršenstvo osjetilne spoznaje. Napisao je *Etiku* (1740.), *Estetiku* (1750. – 58.), *Prirodno pravo* (1765.) i *Philosophiu generalis* (1770.). Donosimo prijevod Prologomene i prva dva odlomka: *Die Schönheit der Erkenntnis* i *Die natürliche Ästhetik* prvog poglavlja *Heuristik* iz djela *Theoretische Ästhetik* (Felix Meiner Verlag, Hamburg, str. 3. – 29.)

Alexander Gottlieb Baumgarten

IZ TEORIJSKE ESTETIKE

PROLOGOMENA¹

§ 1 Estetika (kao teorija slobodnih umjetnosti, kao niža spoznajna znanost, kao umjetnost lijepog mišljenja te kao umjetnost mišljenja analognog razumu²) jest znanost osjetilne spoznaje.

§ 2 Prirodno stanje u kojem se niže spoznajne sposobnosti³ razvijaju bez metodičke izobrazbe, samo primjenom, može se opisati kao prirodna estetika. Ona se, poput prirodne logike,⁴ može podijeliti na urođenu – pri tome se misli na urođeni talent za lijepo – i stečenu, a ova pak na podučavajuću i primjenjenu.

§ 3 Estetika kao znanost o umjetnosti⁵ koja nadopunjuje prirodnu estetiku korisna⁶ je, pored ostalih mogućnosti, prije svega zbog toga što (1) znanostima koje se prvenstveno temelje na spoznaji razuma pruža podobne materijale, (2) znanstveno spoznato prilagođava sposobnosti shvaćanja bilo kojeg čovjeka, (3) poboljšava i stimulira spoznaju čak i preko granica jasno spoznatljivoga, (4) stvara dobre temelje kontemplativnim duhovnim aktivnostima i slobodnoj umjetnosti, (5) u praksi svakodnevnog života uz iste preduvjete daje nadmoćnost u odnosu na sve ostale ljude.

§ 4 Iz toga proizlaze sljedeća specijalna područja primjene: (1) filološko, (2) hermeneutičko, (3) egzegetičko, (4) retoričko, (5) homiletičko, (6) poetičko, (7) muzičko i dr.

§ 5 Protiv naše znanosti mogle bi se iznijeti sljedeće primjedbe.⁷

(1) Ona je preopsežna da bi ju se moglo iscrpno prikazati u jednom jedinom spisu ili tijekom jednog jedinog predavanja. Moj odgovor: Priznajem, ali bolje išta, nego ništa.

(2) Ona je identična s retorikom i poetikom. Moj odgovor:

a) Ona obuhvaća šire područje.

b) Ona obuhvaća predmete koji su zajednički ovim dvama disciplinama te drugim umjetnostima koje one međusobno dijele. Zahvaljujući rasvjetljenju koje ona daje – ovdje u knjizi na prigodnom mjestu – bilo koja bi umjetnost trebala uspješnije, bez bespo-

trebnih ponavljanja, obraditi svoje područje.

(3) Ona je identična kritici.⁸ Moj odgovor:

- a) Postoji i logička kritika.
- b) Određena vrsta kritike predstavlja dio estetike.
- c) Za ovaj dio estetike gotovo da je nedopustiv određeni pretpojam preostale estetike u cjelini ako pri vrednovanju lijepo mišljenog, rečenog i napisanog ne želimo diskutirati o pukom ukusu.

§ 6 Našoj znanosti moglo bi se nadalje prigovoriti: (4) Osjetilni osjećaji, umišljaji, izmišljotine, svaka zbrka osjećaja i strasti nedostojni su jednog filozofa, te se nalazi ispod njegova horizonta. Moj odgovor:

- a) Filozof je čovjek kao i svi ostali ljudi, te nije dobro ako smatra da se tako značajan dio ljudske spoznaje kosí s njegovim dostojanstvom.
- b) Opće teoretsko razmatranje lijepo mišljenog ovdje se brka s praksom i primjenom.

§ 7 (5) Zamršenost je majka zablude. Moj odgovor:

- a) No ona je nužan preduvjet za otkrivanje istine, budući da priroda ne iskače iz tmine u jasnoću mišljenja. Samo svitanje vodi iz noći k podnevu.⁹
- b) Upravo stoga potrebno je pobrinuti se oko zamršene spoznaje kako iz nje ne bi nastale zablude koje u velikom broju i širokom opsegu nastaju upravo kod onih koji to zanemaruju.
- c) Ne preporuča se zamršeno mišljenje, već se radi o tome da treba općenito poboljšati spoznaju ukoliko ima neizbježno prisutan ostatak zamršenog mišljenja.

§ 8 (6) Jasna spoznaja zaslužuje prednost. Moj odgovor:

- a) Na području ljudski ograničenog mišljenja to vrijedi jedino za stvari od bitnijeg značaja.
- b) Jedno ne isključuje drugo.
- c) Iz tog razloga, u skladu s jasno spoznatim temeljnim pravilima mišljenja, idemo k sređivanju one spoznaje kojoj je prvi cilj ljepota. Iz toga, kasnije, još potpunije proizlazi jasno spoznavanje.

§ 9 (7) Treba strahovati od toga da će strogo racionalna spoznaja biti oštećena njegovanjem mišljenja analognog razumu. Moj odgovor:

- a) Ovaj argument pripada prije onima koji podržavaju naš pothvat. Jer upravo ta opasnost jest ona koja, čim se teži k složenoj savršenosti, poziva na oprez i ne savjetuje zapostavljanje istinske savršenosti mišljenja.
- b) Ako je analogon razuma zapostavljen i dapače upropašten, to u jednakoj mjeri šteti strogo logičkom mišljenju.

§ 10 (8) Estetika je umjetnost, a ne znanost.¹⁰ Moj odgovor:

- a) To nisu oprečna znanja.¹¹ U koliko je slučajeva ono što je prije bilo samo umjetnost danas znanost?
- b) Da je naša umjetnost kadra za znanstveno razlaganje potvrdit će iskustvo. To je i a priori jasno, budući da psihologija, među ostalim, može pružiti dobre temelje. Da naša umjetnost zavrjeđuje da bude promaknuta u znanost pokazuju područja primjene koja su, među ostalim, spomenuta u § 3 i § 4.

§ 11 (9) Estetičari se, poput umjetnika, rađaju. Estetičarem se ne može postati. Odgovaram pozivajući se na Horacija, Cicerona, Bilfingera i Breitingera: Opsežnija teorija koju preporuča autoritet razuma, koja je egzaktnija i manje nejasna, koja ima jasnije konture, te dopušta manje bespomoćnosti, može jedino koristiti estetičaru.

§ 12 (10) Niže spoznajne sposobnosti, osjetilnost, lakše je suzbiti nego pobuditi ili ojačati. Moj odgovor:

- a) Nižim spoznajnim sposobnostima nije potrebna tiranija, nego siguran vodič.
- b) Estetika će biti taj vodič, vodeći nas za ruku, dokle god se to može postići na prirodan način.
- c) Estetičar ne smije pobuditi ili ojačati niže spoznajne sposobnosti dokle god su pokvarene, već ih mora dobro usmjeriti kako se nespretnim vježbama ne bi još više pokvarile i kako se time, uz ležeran izgovor kako se zloupotreba ne smije dozvoliti, ne bi potisnula legitimna upotreba bogom danog dara.

§ 13 Naša estetika dijeli se poput logike,¹² njene starije sestre, na sljedeći način:

I. – teorijska estetika. Ona podučava i pruža opća pravila:

- a) o stvarima¹³ i mislima: poglavlje 1, heuristika.
- b) o jasnom redu: poglavlje 2, metodologija.
- c) o sredstvima izražavanja lijepo mišljenog i raščlanjenog: poglavlje 3, semiotika.

II. – praktična estetika. Bavi se primjenom u svakom pojedinačnom slučaju. U oba slučaja vrijedi:

„Tko pažljivo odabrao si je građu,
tom riječi nedostajat' neće, nit' jasan
red.“

Prvo neka je stvar, potom neka bude
jasnog reda,

A na treće mjesto doći će izraz.

DIO: TEORETSKA ESTETIKA I. POGLAVLJE: HEURISTIKA

1. Odlomak: Ljepota spoznaje

§ 14 Cilj estetike jest savršenost (usavršavanje) osjetilne spoznaje kao takve. Pri tome se podrazumijeva ljepota. U skladu s time, nesavršenost osjetilne spoznaje kao takve – pri tome se misli na ružnoću – treba izbjegavati.¹⁴

§ 15 O onim savršenstvima osjetilne spoznaje koja su tako duboko prikrivena da nam ostaju mračnima ili da ih možemo samo misaono promatrati, estetičar se kao takav ne treba brinuti.

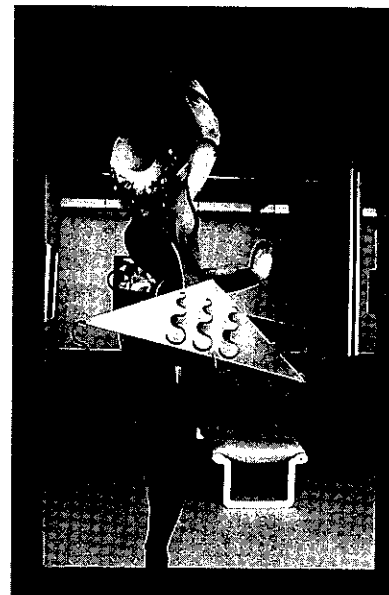
§ 16 O onim nesavršenostima osjetilne spoznaje koja su tako duboko prikrivena da nam ostaju mračnima ili da ih na svjetlo dana možemo dovesti jedino kritičkim mišljenjem, estetičar kao takav ne treba brinuti.

§ 17 Shodno nazivu koji je izveden iz njezina suštinskog značenja, osjetilna spoznaja jest ukupnost predodžbi ispod praga strogo logičkog razlikovanja. Kada bismo pak sada, kao što to čini promatrač profinjenog ukusa, razumski htjeli dobiti kratak pregled o tome kako ljepota i profinjenost – a istodobno i ružnoća ove osjetilne spoznaje koja se pojavljuje – izgledaju same po sebi, kritičko bi se mišljenje, koje je nužno za ovaj znanstveni pothvat, ubrzo moralo zamoriti. Istodobno bi ga zaugušilo izobilje općenitih ljepota i nakaza, tako kako se pojavljuju u različitim klasama: kao i njihove nebrojene posebnosti i pojedinačnosti. Stoga prvo ispitujemo univerzalni i općevažeci pojam ljepote, ukoliko je zajednički skoro svim mogućnostima lijepe osjetilne spoznaje, te također ispitujemo njegov protupojam.

§ 18 Univerzalna ljepota osjetilne spoznaje jest (1) međusobni sklad misli,¹⁵ ukoliko se ne obaziremo na njihov poredak i njihova sredstva izražavanja, u cjelini koja se naziva pojavom tj. ljepotom stvari¹³ i misli, koju treba razlikovati od ljepote same spoznaje – čiji prvi i najbitniji dio ona predstavlja – i od ljepote predmeta i materije s kojom se zbog općeprihvaćenog tumačenja „stvari“ često pogrešno zamjenjuje. Ružne se stvari kao takve mogu smatrati lijepima, a ljepše ružnima.¹⁶

§ 19 Budući da ne postoji savršenstvo bez reda,¹⁷ univerzalna ljepota osjetilne spoznaje jest (2) sklad reda u kojem promišljamo o stvarima koje smatramo lijepima, sa samom sobom i sa stvarima ukoliko se on, tj. ljepota reda i dispozicije, pojavljuje.

§ 20 Budući da označeno ne možemo pojmiti bez znaka,¹⁸ ljepota univerzalne osjetilne spoznaje jest (3) sklad znakova (sredstava izražavanja) među sobom, te usklađenost s redom i stvarima, ukoliko se sklad, tj. ljepota izraza, pojavljuje – primjerice formulacija i stil, ako je sredstvo izražavanja govor ili

razgovor, ili predavanje, ako se razgovor održava usmeno. Time su navedene tri općevažeće odlike spoznaje.

§ 21 Shodno tome, kod osjetilne spoznaje postoji mnogo ružnoća, grešaka i mrlja koje treba izbjegavati, bilo kod misli i stvari (18), bilo kod povezivanja više misli (19), bilo kod izraza (20),¹⁹ shodno nabrojanoj nizu u 13.

§ 22 Savršenstvo svake spoznaje izrasta iz bogatstva, veličine, istine, jasnoće i izvjesnosti, živahne uzburkanosti spoznaje. Ovo vrijedi ukoliko se te kvalitete međusobno i u predodžbi dobro slažu; primjerice bogatstvo i veličina s jasnoćom, istina i jasnoća s izvjesnošću, sve ostale s živahnošću, te također ukoliko se sva ostala obilježja spoznaje (§ 18 – 20) podudaraju s njima. Kada se ove kvalitete pojave stvaraju ljepotu osjetilne spoznaje, i to općevažeću ljepotu, prije svega stvari i misli kod kojih nas razveseljava obilje, plemenit način, te svjetlo pokretajuće istine.

§ 23 Ograničenost, jeftini efekt, prijetvnost, teško prozriva tama, neodlučno dvoumljenje, učmalost – to su nesavršenosti svake vrste spoznaje. Čim se pojave, posve općenito iskri-vljuju osjetilnu spoznaju, prije svega stvaranjem krivih pojmova na području stvari i misli.²⁰

§ 24 Ljepota osjetilne spoznaje i sama finoća estetskih predmeta predstavlja složene savršenosti i to općevažeće.²¹ Ovo proizlazi i iz činjenice da ne poznajemo jednostavnu savršenost koja bi se pojavila.²² Stoga se u obzir uzima vrlo mnogo pretpostavki koje ne treba ubrajati u pogreške, čak i kada se pojave, jedino ako ne ometaju najveću moguću harmoniju pojave; kada su, dakle, što je moguće manje i zamjetljive.²³

§ 25 Ljepota počiva na tim pretpostavkama ako govori-mo o finesama. Iznimke koje smo naveli pod § 24 nisu ništa manje finese ukoliko, primjerice, jedno manje značajno pravilo ljepote mora uzmaknuti pred važnijim, jedno manje plodno pred plodnijim, jedno koje nam je bliže, pred daljim kome je tada podređeno. Kada je riječ o određivanju pravila ljepote, dobro je istodobno obratiti pažnju i na težinu tih pravila.

§ 26 Ukoliko jedna predodžba ima temelj neke druge,²⁴ ona tada predstavlja argument. Postoje sljedeći argumenti argumenata: obogaćujući, oplemenjujući, koji pohvaljuju, takvi koji zorno prikazuju, koji uvjeravaju, te koji nas pokreću. Njihova snaga i učinkovitost, ali i finoća nužni su u estetici. Posebnu podvrstu spoznaje u kojoj se može zamijetiti posebna finoća izraza predstavlja figura (shema). Postoje figure (1) na području stvari i misli, te-oremi, (2) figure reda, (3) figure izraza, u koje spadaju stilske figure. Postoji također mnogo vrsta figura u smislu teorema kao i argumenata.

§ 27 Budući da ljepota spoznaje kao dostignuće lijepog mislećeg nije ni veća ni plemenitija od samih njegovih životnih snaga, prikazat ćemo u glavnim crtama, prije svega, porijeklo i prvotnu sliku čovjeka koji lijepo misli, te time i karakteristike uspješnog estetičara. U nizu ćemo prikazati one važnije motive koji u duši, naravno, vode k lijepoj spoznaji. Zbog navedenih razloga pod § 17, prvo ćemo zastati kod općih osnova koje treba pretpostaviti za lijepo mišljenje svake vrste, te se, kada je riječ o tome da se pojedinačna lijepa spoznaja određene vrste uistinu ostvaruje, nećemo odmah pozabaviti obilježjem koje vrijedi u pojedinačnom slučaju i koje nadopunjuje opće osnove.

2. Odlomak: prirodna estetika

§ 28 Osnovnim obilježjima uspješnog estetičara – shodno 27 navest ćemo samo općenitije – pripadaju (I) urođena prirodna estetika (physis, priroda, dobra predispozicija, arhetipska obilježja rođenja), dakle prirodna predispozicija ljudske duše da lijepo misli, s kojom je duša i rođena.

§ 29 U upravo spomenutoj prirodi estetičara je (1) urođen lijep i istančan duh,²⁵ urođena duhovna nadarenost u širem smislu, čije je niže sposobnosti lakše pobuditi, te koje bi trebale stajati u primjerenom odnosu naspram finoće spoznaje.

§ 30 Navedenom finom duhu pripadaju (A) niže spoznajne sposobnosti te njima odgovarajuća predispozicija.

(a) Sposobnost jasnog osjećanja kako duša ne bi temeljnu materiju svog lijepog mišljenja dobila samo pomoću vanjskih osjetila, već kako bi i unutarnjim osjetilom te najdubljom sviješću²⁶ mogla isprobavati promjene i učinke ostalih duhovnih sposobnosti, te njima upravljati. Kako bi se ovo umijeće osjećanja poslije moglo dobro slagati s ostalima, ono mora u talentu za lijepo u toj mjeri biti učinkovito da svojim osjetilnim dojmovima, koje god oni vrste bili, ne potiskuje uvijek i posvuda misli različite vrste i porijekla.

§ 31 (b) Prirodna sposobnost predočavanja u mašti,²⁷ koja lijepom duhu daje dar mašte i to stoga što (1) često prošli događaji moraju biti lijepo predstavljeni, (2) sadašnje stanje često prelazi u prošlost prije negoli je njegova obrada u lijepom mišljenju završena, (3) stoga što se budućnost može unaprijed spoznati, ne samo iz trenutnog stanja već i iz prošlosti.

Kako bi se moć zamišljanja poslije mogla dobro slagati s ostalim sposobnostima, ona mora u talentu za lijepo u toj mjeri biti učinkovita da svojim umišljajima ne prekrije uvijek i posvuda ostale predodžbe, budući da su ove prirodno puno slabije. Ako moći zamišljanja pridodamo i sposobnost izmišljanja, kao što se kod starih često može primijetiti, tada je dvostruko neophodno da je ova sposobnost u većoj mjeri sadržana u talentu za lijepo.

§ 32 (c) Prirodna predispozicija za pronicljivo uviđanje kojime se djelovanjem oštroumnosti i duha takoreći istančava sve što nam donose osjetila i moć zamišljanja. Ovim sposobnostima može se postići ljepota spoznaje, dokle god ona iziskuje sklad koji se pojavljuje, te ne dopušta ružne odnose, kao i lijepi sklad duha u širem smislu. Lijepa spoznaja kao cjelina pripisuje se tu i tamo duhu, budući da se oštroumnost nerijetko skriva iza pojma duha. Kako bi se i moć pronicljivog uviđanja slagala s ostalim duhovnim sposobnostima, mora biti takve jačine da može djelovati samo na jednu materiju koja je u dostatnoj mjeri pripremljena za bavljenje njome.

§ 33 (d) Prirodna sposobnost prepoznavanja, te pamćenje. Još je za starih vremena majkom muza bila smatrana Mnemozina (grčka boginja pamćenja), jer se pod pamćenje ubrajala i sposobnost reprodukcije zamišljenih predodžbi. No onaj koji, primjerice, želi nešto lijepo ispričati, ne može se odreći upravo sposobnosti realnog prepoznavanja nečega. Pri izmišljanju priče potrebno je, štoviše, imati dobro pamćenje, kako prethodno ne bi na sramotan način proturječilo onome što slijedi.

§ 34 (e) Pjesnička sklonost²⁸ koja je potrebna u toj mjeri da je jednoj posebno istaknutoj skupini, među onima koji se bave estetikom, dala naziv skupine pjesnika. Psihologa to neće mnogo začuditi ako točno razmotri koliko se velik dio lijepog mišljenja zapravo mora formirati stavljanjem slika iz mašte u međusobne odnose te ih se eliminira. Kako bi se ova sposobnost slagala s ostalima, mora djelovati jačinom kojom svijet koji je sama stvorila neće suprotstaviti svijetu ostalih profinjjenih utjecaja, npr. onomu sposobnosti pronicljivog shvaćanja.

§ 35 (f) Predispozicija za dobar ukus – i to ne uobičajeni, već istančani²⁹ – koji zajedno sa sposobnošću pronicljivog uviđanja treba biti niži sudac osjetilno opaženog, zamišljenog i izmišljenog,³⁰ dokle god za ljepotu nije važno prosuđuje li razum o pojedinačnom.

§ 36 (g) Sposobnost predviđanja i predosjećanja budućeg. Ukoliko se u stara vremena kod ljudi s posebno lijepim predispozicijama ova sposobnost primijetila u obliku u kojem nije uobičajena kod ostalih, smatrala se, takoreći, nekom vrstom čudesne pojave ljudima ispunjenim bogom. Stoga su i pjesnici jedna vrsta vidovnjaka. Pa ipak, ovu sposobnost ne posjeduje nakratko svatko, te nije potrebna za ne znam kakva estetska proročanstva. Ona je, štoviše, potrebna tamo gdje se živahna uzburkanost spoznaje – ljepota u iskonskom smislu – nalazi na kocki.³¹ Kako bi se i ova sposobnost, sklonost predviđanju, slagala s ostalima,³² trebala bi u toj mjeri biti djelotvornom – da na svom mjestu i u svoje vrijeme ne uzmakne ni pred kakvim osjetilnim dojmom ili još manje pred zamišljenom predodžbom druge vrste.

§ 37 (h) Sposobnost izražavanja predodžbi, koja je nekad manje, nekad više potrebna, ovisno o tome kako se želi skrenuti pozornost na posebnu vrstu onoga koji u sebi lijepo misli ili onoga koji lijepo mišljeno nosi i među ljudima. Ipak, u prvom slučaju ne bi trebala u potpunosti nedostajati. Kako bi se mogla slagati s ostalim sposobnostima, ona ne smije biti djelotvorna u tom stupnju da ljepoti oduzima potrebnu zornost.³³

§ 38 Lijepom duhu spomenutom u 29 pripadaju (B) više spoznajne sposobnosti, ukoliko (a) um i razum, zahvaljujući vlasti duše nad samom sobom, nerijetko doprinose podražavanju nižih spoznajnih sposobnosti;³⁴ (b) ukoliko se do zajedničkog djelovanje tih sposobnosti i do za ljepotu ispravnog odnosa nerijetko može doći samo korištenjem uma i razuma; (c) ukoliko velika živahnost mišljenja analognog razumu za posljedice

po duh ima ljepotu uma³⁵ i razuma, te povezanost ekstenzivno jasne spoznaje.

§ 39 Lijepi um je naravno tako nadaren da u danom slučaju može apstrahirati ne samo od svog vlastitog prijašnjeg stanja, što god pamćenje reproduciralo, već i od samih vanjskih osjećanja; te da se može koncentrirati na neko izmišljeno stanje, primjerice buduće; te da se njime, bilo ono dobro ili loše, ozbiljno pozabavi, te je sposoban (lijepi duh) objasniti ga pomoću primjerenih sredstava izražavanja, i to pod vodstvom uma i razuma (30 – 38).

§ 40 Možda u šali, a možda u teškoj zabludi zabludi, „Demokrit isključuje razumne iz pjesništva“³⁶, a još je luđi „čovjek“ koji se nada „počasnoj nagradi i tituli“ umjetnički obrazovanog čovjeka, „ako u potpunoj ludosti, koju nije moguće izliječiti ni trostrukom dozom ljekovitog bilja, očuva glavu te je nikada ne da na njegu brijaču Licinusu“.

§ 41 Značajnije među spoznajnim sposobnostima, i to one koje se prirodno razvijaju, nedopustive su za onoga koji želi lijepo misliti. No, one ne samo da su moguće s višim sposobnostima, razvijenima prirodnim načinom, već su im i neophodan preduvjet. Stoga kao predrasudu obilježavamo činjenicu da po prirodnom stanju ljepota duha stoji u konfliktu s nadarenošću za strogo racionalnu spoznaju i za logično zaključivanje, ukoliko je ona (nadarenost) urođena.

§ 42 Možemo si predočiti lijepi talent koji je na svoju štetu zapostavio uporabu uma i razuma. Možemo zamisliti i filozofski i

matematički talent koji nije dovoljno poučen u izražajnim formama mišljenja analognog razumu. Nadalje, čak i ako si možemo predočiti talent koji je umjetnički gledano osrednje nadaren, ali koji, po prirodnom stanju, ne može koristiti strožim znanostima, ipak nije moguća pojava talenta koji je rođen samo za to da shvati te strože znanosti, ali koji, po prirodnom stanju, ne umije s bilo kojom ljepotom spoznaje.

§ 43 Izvanredni i opsežni umovi svih vremena: Orfej i osnivači pjesničke filozofije, Sokrat kojeg nazivaju ironikom, Platon, Aristotel, Grotius, Descartes, Leibnitz, poučavaju da se sposobnosti lijepog i strogo logičkog mišljenja u spoznajnom smislu, u potpunosti mogu slagati, te da mogu koegzistirati na zajedničkom (doduše, ne na premalom) terenu. Ovo vrijedi i za strogu znanost filozofa i matematičara.

§ 44 Rođenom estetičaru pripada (2) sposobnost duševnosti one spoznaje koja mu se čini vrijednom i kojom je moguće kretati se, posebice istraživati, te onaj odnos moći žudnje koji lakše dovodi do lijepo spoznaje. Time mislimo na urođeni estetski temperament.³⁷

§ 45 Budući da svakog čovjeka obuzimaju sve moguće žudnje navest ćemo neke od njih, ukoliko su svjesne,³⁸ i to otprilike onim redoslijedom vrijednosti kako priliči jednom estetičaru: novac, moć, rad, dokolica – koji stoji u odnosu prema tome – vanjski užici, sloboda, čast, prijateljstvo, jakost i zdravlje tijela, obris kreposti, lijepa spoznaja s njenim dodatkom; ljubaznom krepošću, viša spoznaja s njenim dodatkom; krepošću vrijednom poštovanja. Sada je dopušteno da estetskom temperamentu dodamo i određenu urođenu veličinu stava; prvenstveno oduševljenje značajnim, posebice kod onih koji paze na to kako je odavde lako napraviti korak do onog najvećeg.

§ 46 Shodno uobičajenoj nauci o temperamentu, melankolični temperament obično se pripisuje onima koji nedovoljno razlikuju estetska razmišljanja bogata odnosima i ona kraća koja posve brzo treba privesti kraju. Za potonje je pogodan sangvinični, za prve melankolični temperament. Budući da kolerici

ipak žele biti oni „koje je slavohleplje na vjetrovitim kolima dovelo do pozornice“, neka im onda to slavohleplje da potrebnu snagu za veliko djelo koje su započeli.³⁹

Sa njemačkoga preveo Damir Pavlović

¹ Opsežan komentar uvodu daje M. Jäger (1980[39]).

² Pojam „slično razumu“ koji koriste Wolff i Meier treba izbjegavati, budući da samostalnost i jednakovrijednost „osjetilne spoznaje“ bolje ističe riječ „analogno“ nego „slično“. (Usp. [39] 33 te prije svega pogovor novom izdanju [19].)

Sukladno § 640 „Metafizike“ pojmu „analogon rationis“ podređeni su sljedeći pojmovi: (1) inferior facultas identitates rerum cognoscendi (niža sposobnost spoznavanja podudarnosti među stvarima), (2) inferior facultas diversitates rerum cognoscendi (niža sposobnost spoznavanja različitosti među stvarima), (3) memoria sensitiva (osjetilno pamćenje), (4) facultas fingendi (sposobnost slaganja stihova), (5) facultas diiudicandi (sposobnost rasuđivanja), (6) expectatio casuum similium (očekivanje istih slučajeva), (7) facultas characteristica sensitiva (sposobnost osjetilnog obilježavanja).

³ Prema Chr. Wolffu (Psychologia empirica, Frankfurt 1732., pars I, sectio 2), „nižem dijelu spoznajnih sposobnosti“ (facultatis cognoscitivae pars inferior) pripadaju: sensus, imaginatio, facultas fingendi, memoria (oblivio, reminiscentia). Na mjesto pojma imaginatio Baumgarten u svojoj „Metafizici“ stavlja pojam phantasia, te niz proširuje pojmovima perspicacia (sposobnost pronicljivog shvaćanja), praevisio (sposobnost predviđanja), iudicium (sposobnost rasuđivanja), praesagittio (sposobnost slućenja), facultas characteristica (sposobnost označavanja). On više ne govori o „nižem dijelu spoznajnih sposobnosti“, već govori o samostalnoj „facultas cognoscitiva inferior“ ([2] § 519) i o „facultates cognoscitivae inferiores“ u množini ([4] § 30). Usp. [19] 190.

⁴ Baumgarten od Wolffa preuzima razlikovanje pojmova „logica naturalis“ i „logica artificialis“ (Philosophia rationalis, Frankfurt 1728., § 6), te ga analogno prenosi na estetiku. O uporabi ovog razlikovanja u Aristotelom obilježenoj školskoj filozofiji (J. Zabarella, J. Scharf) usp. [35] 27.

⁵ O problemu podjele estetike na „prirodnu estetiku“ i „estetiku kao znanost o umjetnosti“ usp. [39] 48, gdje se nalazi i kritika J. G. Herdera, te odgovarajući tekst (J. G. Herder, Kritische Wälder, Werke, izdao B. Suphan, svezak 4, Berlin 1878., 23).

⁶ Baumgarten je na predavanjima očigledno još više proširio opseg korisnih primjena. U slučaju kada „znanstveno spoznato treba prilagoditi sposobnosti poimanja bilo kojeg čovjeka“, dodatak predavanjima navodi ne samo teologa koji treba postati „dobar propovjednik“ (usp. § 4) već i pravnik koji se uči „lagodnom izražavanju za obična čovjeka“, te liječnika koji može „pacijentu objasniti bolest na shvatljiv način“. Pored toga,

tu se nalaze i primjeri kako se nadmoćnost estetičara očituje u praksi svakodnevnog života.

⁷ Historijski je teško identificirati prigovore do kojih je došlo u tradicionalnom disputacijskom stilu. Čak kada je i neposredno napadnut, Baumgarten odgovara, a da ne navodi imena. Kada je Th. Joh. Quistorp srušio estetsku teoriju djela „Meditationes“ [1] argumentom da je pjesništvo štetno ako se sastoji od „osjetilne savršenosti“ (dokaz da poezija sama za sebe može svoje ljubitelje lako učiniti nesretnima nalazi se: u Neuer Büchersaal der schönen Wissenschaften und freien Künste, svezak 1 (1745.) 441-450), Baumgarten piše u „praefatio nova“ trećeg izdanja njegove „Metafizike“ (1750.) kako se nada da nikada neće imati toliko slobodnog vremena da dođe u iskušenje odgovoriti na takve kritike koje njegov „oratio perfecta sensitiva“ (savršeni osjetilni govor) brkaju s „oratio perfecte sensitiva“ (savršeno osjetilnim govorom). Usp. [1] § 7; [20] 227.

⁸ Baumgarten u „Metafizici“ daje opću definiciju ovog pojma: „Critica latissime dicta est ars diiudicandi“ (Kritika u najširem smislu jest umjetnost prosuđivanja). Nadalje, pojam „kritička estetika“ (aesthetica critica) na temelju pretpostavke da se prosuđuje ili „osjetilno“ (sensitiva) ili „duhovno“ (intellectualia) definira kao „umjetnost formiranja ukusa ili osjetilnog prosuđivanja ukusa te razlaganja prosudbe“ (ars formandi gustum seu de sensitive diiudicando et iudicium suum proponendo) ([2] § 607). Sukladno tome, u dodatku predavanjima stoji: Estetika seže mnogo dalje od kritike te je se može koristiti za mnogo više stvari osim za prosuđivanje. Odnos će biti ispravan, kao što je logika spram kritičke logike, tako i estetika spram kritičke estetike“ ([16] 76). Usp. članak „Kritik“ u: Historisches Wörterbuch der Philosophie, izdao J. Ritter, svezak 4 (Basel 1976.) 1249-1282. Usp. [19] 96.

⁹ E. Cassirer parafrazira ovaj dio: „Budući da priroda ne skače, uzdizanje ka jasnoći predočavanja može samo postepeno teći: ex nocte per auroram meridies.... To je temeljno shvaćanje ... kao što se i u Schillerovim „Umjetnicima“ kaže: „Samo kroz jutarnje dveri lijepoga prodrijet ćeš u zemlju spoznaje“. Tako shvaćena estetika uistinu postaje logičkom propedeutikom“ ([18] 121). Time izraz „ex nocte per auroram meridies“ stoji u opreci s koncepcijom na koju se usmjerava cijelo poglavlje o „estetskoj istini“. Usp. [36] 34; 44; 58.

¹⁰ U svom odgovoru, u kojem negira suprotstavljenost „umjetnosti“ i „znanosti“, Baumgarten pretpostavlja pojam umjetnosti koji je bio uobičajen u antici i srednjem vijeku i koji je konstituirao novovjeku znanost (Bacon, Galilei, Hobbes), te koji obuhvaća sva područja metodički fundirajuće produktivnosti. Drugi argument, pak, polazi od toga da umjetnost tek treba postati znanošću.

¹¹ Izgrađena „sposobnost“ (facultas) naziva se „vještinom“ (habitus), ([2] § 219). Usp. [9] § 145.

¹² Analogija između logike i estetike odnosi se na pojmove „theoretica“ i „practica“ te na odgovarajuće funkcije koje su izražene pojmovima

„docens“ i „utens“. I trodioba na heuristiku, metodologiju i semiotiku ima svoju analogiju u logici. (usp. [6] § 14). Za pojam „logica docens/utens“ usp. odgovarajući članak u: Historisches Wörterbuch der Philosophie, izdao J. Ritter, svezak 5 (Basel 1980.) 353-355. Temeljito bavljenje problematikom podjele s dokazima nalazi se u [39] 190.

¹³ Izraz „stvari“ kao prijevod riječi „res“ preuzet je iz „Filozofskih pisama Aleteofilija“ ([3] 29). U istom se značenju pojavljuje u mnogim poetikama s kraja 17. stoljeća. Usp. [23] 15.

¹⁴ M § 521, 662. § 521 glasi: „Nejasna predodžba naziva se osjetilnom. Dakle, snaga moje duše nižim spoznajnim sposobnostima priziva osjetilne predodžbe“ (Repraesentatio non distincta sensitiva vocatur. Ergo vis animae meae rapraesentat per facultatem inferiorem perceptiones sensitivas). § 662 obrađuje relativnu promjenljivost „intuitivne spoznaje“ (Baumgartnerov prijevod pojma „cognitio intuitiva“ te time i ljepote.

¹⁵ A. Baeumler konstatira dalekosežnu sukladnost pojmova „misli“ i „predočiti“, „misli“ i „predodžbe“ kod Chr. Wollfa, pače i kod Chr. Thomasiusa ([19] 201). Baumgarten u „Metafizici“ izričito izjednačuje „misli“ (cognitiones) s „predodžbama“ (repraesentationes). (§ 506).

¹⁶ Problem subjekt-objekt, koji se ovdje spominje, u djelu „Aesthetica“ kasnije se bez tematske akcentuacije različito obrađuje. § 203 ostavlja otvorenim kako treba shvatiti „inherentnost“ (inhaerere) „veličine“ (magnitudo), kao ovdje ljepote, u predmetima (objecta); samo o samom odnosu (ratio) između veličine predmeta i nas govori nam pozitivno. Usp. moj prikaz ovog odnosa [36] 82.

¹⁷ M § 95: „U savršenstvu mnogo je stvari određeno na taj način da se podudaraju s jednim te istim razlogom (ratio). U savršenstvu je, dakle, red, a u njemu su zajednička pravila savršenstva“ (In perfectione plura eidem rationi conformiter determinantur. Ergo est in perfectione ordo et communes perfectionis regulae).

¹⁸ M § 619: Prvi dio ovog paragrafa glasi: „Znakove shvaćam zajedno s označenim stvarima; dakle, imam sposobnost povezivanja znakova i označenih stvari u predodžbu; ova sposobnost može se nazvati sposobnošću označavanja“ (Signa cum signatis una percipio; ergo habeo facultatem signa cum signatis repraesentando coniungendi, quae facultas characteristica dici potest).

¹⁹ M § 121: Ovdje Baumgarten razlikuje dvije vrste nesavršenstva: jedna nastaje kao posljedica nedostatka (privative), druga kao posljedica oprečnosti (contrarie).

²⁰ Mjesta koja Baumgarten iz „Metafizike“ (§ 551, 531, 669, 94) citira u § 23 sadržavaju samo naznake o temi nesavršenstva.

²¹ M § 96: Ovaj paragraf kratko razlikuje „jednostavnu“ od „složene“ savršenosti.

²² M § 444: U „najboljem svijetu“ ne vlada samo „najveći“, već i „najsloženiji red“ (ordo maxime compositus).

²³ M § 445: Odavde potječe sljedeći izraz: ...“ ako ne ometaju jedino

najveću moguću harmoniju, kada su, dakle, što je moguće manje i nezamjetljive“ (modo maximum...consensum...non tollant, hinc sint, quae possunt..., paucissimae minimae). Ovdje, pak, nedostaje pojam „pojava“ (phaenomenom) kao apozicija riječi „consensum“.

²⁴ Ovaj prijevod potvrđuje § 450 djela „Aesthetica“. Tu Baumgarten, nastavljajući se na definiciju pojma „argument“ kod Kvintilijana, kaže: Svaki za mišljenje podoban materijal (omnis ad cogitandum materies) je – kao temelj (ratio) neke druge predodžbe – i sam predodžba (perceptio). Usto, Baumgarten na onom mjestu izričito upućuje na § 26.

²⁵ Tamo gdje se opća sposobnost čovjeka dovodi do izražaja, „ingenium“ se prevodi kao „duh“; tamo, pak, gdje čovjek stoji s predispozicijama, prevodi se kao „talent“.

²⁶ M § 535: „Imam sposobnost osjećanja (facultatem sentiendi) tj. osjetilo (sensus). Osjetilo reprezentira ili stanje moje duše, i tada se zove unutarnje osjetilo, ili stanje moga tijela, i tada govorimo o vanjskom osjetilu (sensus externus). Stoga je osjećanje ili unutarnje, te nastaje kroz unutarnje osjetilo, kao svijest u užem smislu (conscientia strictius dicta) ili vanjsko, te nastaje putem vanjskog osjetila.

²⁷ Glagol „imaginari“ nije lako prevesti na njemački. Budući da se još od Lutherovih vremena glagol „umisliti si“ odnosi na prividne, varljive predodžbe, već kod G. F. Meiera može se primijetiti odstupanje u prijevodu „predočujem si pomoću moći zamišljanja“ ([9] § 420).

²⁸ M § 589: Time što umišljanja (imaginationes) povezujem (combinando) te odvajam (praescindendo) tj. pažnju usmjeravam samo na jedan dio predodžbe, stvaram stihove“.

²⁹ M § 608: Ukus (gustus) ovdje se definira kao prosudba osjetila“ (iudicium sensuum).

³⁰ M § 607: Usp. bilješku 8.

³¹ M § 665: Ovdje Baumgarten povezuje sposobnost predviđanja budućeg sa sposobnošću žudnje (facultas appetitiva).

³² M § 616: Ovaj paragraf također govori o sposobnosti predviđanja i predosjećanja budućega.

³³ M § 620: Već prema tome je li jača „predodžba znaka“ (perceptio signi) ili „označenoga“ (signati), Baumgarten govori o „simboličnoj“ ili „intuitivnoj spoznaji“ (cognitio intuitiva).

³⁴ M § 730: Iz ovog je paragrafa Baumgarten preuzeo izraz „vlast duše nad samom sobom“.

³⁵ M § 637: Ovaj paragraf opisuje sposobnost oblikovanja „ekstenzivno jasnih obilježja“ (notas extensive distinctas) kao „ljepotu duha“.

³⁶ Hor. ep. 2, 3, 296. Citat počinje već kod „excludit“.

³⁷ M § 732: Ovdje se razlikuju različite vrste „duševnih temperamenata“ (temperamenta animae)

³⁸ M § 665: Ovaj paragraf forumulira „zakon sposobnosti žudnje“.

³⁹ Čini se da je Baumgarten dodao drugi heksametar kao dopunu.